

prof. dr hab. Dariusz Chemperek
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
e-mail: dariusz.chemperek@umcs.pl
<https://orcid.org/0000-0003-1702-7974>

Kobiety w Rzeczypospolitej Babińskiej

WOMEN IN THE “REPUBLIC OF BABIN”

Summary

This article explores the mechanism of self-presentation among women within the Republic of Babin (Rzeczypospolita Babińska, 1601–1677) who spoke candidly at the table in male company. Their humorous narratives, preserved in the so-called Babin Records (rejstry babińskie), reveal the diverse ways in which these women perceived their world while illustrating the social standing of women within the patriarchal reality of the seventeenth-century Polish nobility (szlachta koronna). This presence was remarkably limited; of the 413 recorded anecdotes, only seven were attributed to women. The content of these narratives portrays the authors as individuals with strong personalities who frequently defied conventional stereotypes. Notably, most of these anecdotes (four) were written by Protestant women during the tenure of Jakub Pszonka, a Reformed Evangelical, as the head of the Babin Commonwealth. This correlation suggests a link to the Reformation’s influence on elevating the role of women.

Keywords: Old Polish literature; women; anecdote; hospitality; humor; patriarchy; Reformation

Streszczenie

Artykuł stawia sobie za cel rozpoznanie sensów autoprezentacji kobiet goszczących w Rzeczypospolitej Babińskiej (1601–1677) i głośno wypowiadających się przy stole, w męskim towarzystwie. Ich humorystyczne narracje zapisane na kartach tzw. akt babińskich pozwalają na ujawnienie różnych typów postrzegania przez nie świata. Zarazem ukazują miejsce kobiet w patriarchalnej rzeczywistości szlachty koronnej XVII wieku. Było ono niewielkie – na 413 anegdot zapisanych tylko siedem jest autorstwa kobiet. Treść tych narracji ukazuje ich autorki jako osoby o silnych osobowościach, często przełamujących obyczajowe stereotypy. Większość anegdot (cztery) wyszło spod pióra protestantek w czasie, gdy gospodarzem Rzeczypospolitej Babińskiej był ewangelik reformowany Jakub Pszonka. Wiązać to można z dowartościowaniem roli kobiet przez reformację.

Słowa kluczowe: literatura staropolska; kobieta; anegdota; gościnność; humor; patriarchalizm; reformacja

Uwagi wstępne

Interesujące materiały źródłowe na temat roli kobiet w kulturze towarzyskiej XVII stulecia znajdujemy w anegdotach wykreowanych przez gości Rzeczypospolitej Babińskiej. Była to szlachecka konfraternia funkcjonująca w latach ok. 1550–1677¹, znana w Europie, owiana legendą już od połowy XVII wieku i apoteozowana przez następne dwa stulecia. Stawiała sobie za cel humorystyczną, zwykle utrzymaną w konwencji świata na opak, krytykę urzędników państwa i obyczajów jego obywateli (oczywiście szlachty)².

Siedzibą tego nieformalnego stowarzyszenia była podlubelska wieś Babin (stąd nazwa) a jego koryfeuszami – dzierżyli oni samowładny tytuł burgrabich babińskich – kolejni dziedzice tej miejscowości: Stanisław (ok. 1511–1580), Jakub (1562–1622) i Adam (1608–1677) Pszonkowie, którzy przyjmowali w swoim dworze szlachtę z całej Korony Królestwa Polskiego, od jej zachodnich i północnych krańców aż po Kijowszczyznę. Tak szerokie spektrum gości babińskich wynikało zasadniczo z dwóch powodów: sąsiedzko-rodzinnych (zamożni Pszonkowie byli skoligaceni i spowinowaceni ze szlachtą sandomierską, krakowską, z ziemi chełmskiej i oczywiście lubelską, posiadali majątki ziemskie w województwie sandomierskim i w Chełmszczyźnie) oraz faktu funkcjonowania od czasów batoriańskich w pobliskim Lublinie Trybunału Koronnego – Babin często gościł świeckich i duchownych deputatów trybunalskich przybyłych z odległych województw.

O działalności Rzeczypospolitej Babińskiej w XVI wieku informuje dziś tylko jeden przekaz z tego okresu, mianowicie fragment z *Roczników* Stanisława Sarnickiego (1587), zatytułowany *Descriptio Reipublicae Babinensis exhibarandi lectoris gratia*³. To relacja tyleż panegiryczna, co ogólna, choć zawiera zasady funkcjonowania samo-

-
- 1 Halina Kowalska, „Kaszowski Piotr”, w *Polski słownik biograficzny*, red. Emanuel Rostworowski, t. 12 (Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1966–1967), 209; Radosław Grześkowiak, „Rej między innymi: Rzeczpospolita Babińska a poeci”, w *Mikołaj Rej w pięćsetlecie urodzin: Studia literaturoznawcze*, red. Jacek Sokolski i in. (Oficyna Wydawnicza Atut; Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2007), 277–278. Piotr Kaszowski, jako współzałożyciel Rzeczypospolitej Babińskiej, pełnił funkcję burgrabiego babińskiego po śmierci Stanisława Pszonki, w latach 1580–1592.
 - 2 Paulina Buchwald-Pelcowa, „Europejska *respublica litteraria* o polskim Babinie”, w *Literatura i pamięć kultury: Studia ofiarowane Profesorowi Stefanowi Nieznanowskiemu w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. Sławomir Baczewski i Dariusz Chemperek (Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004), 69–88.
 - 3 Edycja krytyczna fragmentu dzieła Sarnickiego zob.: Dariusz Chemperek, oprac., *Rzeczpospolita Babińska: Monografia staropolskich źródeł literackich*, Lubelska Biblioteka Staropolska. Series Nova 6 (Neriton, 2023), 66–73 (cytowane dalej jako *Rzeczpospolita Babińska*).

zwańczej republiki absurdu: gość musiał zaraz po przyjeździe do dworu Pszonków spełnić toast powitalny z ogromnego pucharu (zwanego wilkomem lub kulawką) i opowiedzieć zabawną, nonsensowną narrację, następnie, stosownie do jej treści, otrzymywał urząd babiński, oczywiście fikcyjny. Aktywność stowarzyszenia w następnym stuleciu, w latach 1601–1677, możemy poznać *ad fontes* ze szczęśliwie zachowanego manuskryptu zatytułowanego *Dla pamięci: Urzędników babińskich rejestr*, spoczywającego w Bibliotece Książąt Czartoryskich w Krakowie (sygn. Czart. 1917) i od niedawna wydanego (wraz z innymi *babinianami*)⁴. Do rejestru tego wpisywano personalia nowo wybranych urzędników wraz z anegdotami przez nich opowiedzianymi.

1. Znaczenie Rzeczypospolitej Babińskiej

Zbiór 413 rękopiśmiennych narracji spisanych w pierwszych trzech ćwierćwieczach XVII wieku ma dla historyka kultury staropolskiej ogromną wartość. Bynajmniej nie jako źródło do dziejów komizmu w dawnej Polsce. Abstrahując od apologetycznych opinii na temat „Rzeczypospolitej humoru” babińskiej konfraterni wyrażanych przez Stanisława Windakiewicza⁵ i bardzo krytycznych uwag o komizmie i poziomie umysłowym Babińczyków, sformułowanych przez jego adwersarza⁶, warto, *sine ira*, przywołać konstatację Dobrosławy Platt: „Rzeczpospolita Babińska – to jakby pomniejszony obraz Rzeczypospolitej Polskiej, mieszczący w sobie różnorodne postawy i poglądy koegzystujące w ówczesnym społeczeństwie”⁷. Ta uwaga domaga się jednak uzupełnienia i doprecyzowania: tzw. księgi czy akta babińskie (czyli zbiór humorystycznych anegdot, za które goście otrzymywali fikcyjne urzędy) mówią tylko

4 Do 2023 roku funkcjonowała edycja „*Akta Rzeczypospolitej Babińskiej*: Według oryginalnego rękopisu wydał Stanisław Windakiewicz”, *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce* 8 (1894): 30–160.

5 Stanisław Windakiewicz, „O Rzeczypospolitej Babińskiej”, *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce* 8 (1894): 4–29. Krakowski badacz szedł tropem wyznaczonym przez oświeceniowego entuzjastę Rzeczypospolitej Babińskiej. Zob. Franciszek Ksawery Szaniawski, „O Rzeczypospolitej Babińskiej: Rzecz czytana na publicznym posiedzeniu Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk, dnia 15 stycznia 1818 roku”, *Pamiętnik Warszawski, czyli Dziennik Nauk i Umiejętności* 10, nr 3 (1818): 307–330.

6 Kazimierz Bartoszewicz, *Rzeczpospolita Babińska* (Nakładem Redakcji „Przedświtu”, 1902). W obecnym stuleciu na temat komizmu zawartego w tzw. aktach babińskich wypowiedział się Jarosław Poraziński, *Staropolska kultura śmiechu: Ludzie – teksty – konteksty* (Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2015), 179–195.

7 Dobrosława Platt, „Rzeczpospolita Babińska”, w *Słownik literatury staropolskiej (średniowiecze, renesans, barok)*, red. Teresa Michałowska i in. (Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1990), 737.

o społeczeństwie szlacheckim, funkcjonującym w XVII wieku, i o herbowych nie z całej Pierwszej Rzeczypospolitej, a z Korony, gdyż prawie nie ma wśród członków konfraterni szlachty z Wielkiego Księstwa Litewskiego. W podobnym tonie jak Platt wypowiedział się o wpisach babińskich Janusz Tazbir, choć uważał je raczej za „cenne źródło do dziejów mentalności szlacheckiej”⁸.

Babiniana rezonują jednak nie tylko postawy, poglądy i mentalność szlachty koronnej XVII stulecia. Są czymś więcej – jej zbiorowym „portretem własnym”. Tym cenniejszym, że pisanym spontanicznie, *ad hoc*, bez intencji opublikowania anegdot, zatem bez lęku przed cenzurą państwową czy kościelną; to konterfekt powstały w atmosferze swobodnej zabawy, rozmowy suto zakrapianej winem. W narracjach babińskich szlachta mówi o sobie i tylko dla siebie, gdyż księgi babińskie były udostępniane jedynie gościom dworu Pszonków. Mówi tym głośniejsz, że zgodnie z mottem Rzeczypospolitej Babińskiej – *omnis homo mendax* – każda zawarta w anegdotach informacja o niej i o jej świecie mogła być uznana za kłamstwo. Dysymulacja staje się więc na tym zatłoczonym portrecie swoistym liściem figowym herbowych – w istocie nagich. Goście babińskiego dworu, którzy przybyli tu z całej Korony – od województwa malborskiego po kijowskie – stworzyli w 413 wpisach *sui generis* encyklopedię szlachty XVII wieku, w której zapisali własne upodobania i fobie, style życia, obyczajowość, ujawnili horyzonty intelektualne i etyczne, światopoglądy religijne, społeczne, relacje wobec państwa, Kościoła, przyrody czy nawet (sporadycznie) stosunek do spraw intymnych. To obraz dynamiczny, zmienny w czasie, zależny w jakiejś mierze od osobowości kolejnych gospodarzy Babina: Stanisława Pszonki, jego syna Jakuba i wnuka Adama⁹. Migotliwy, nie zawsze ostry (nierzadko na przeszkodzie w zrozumieniu narracji staje brak wiedzy o personaliach i kontekstach sytuacyjnych), lecz autentyczny – wystarczy tylko zdjąć z nowin, facecji, „erudycji”, symbuleutiko-

8 Janusz Tazbir, „Rzeczpospolita Babińska w legendzie literackiej: Spór o znaczenie”, *Przegląd Humanistyczny* 90, nr 3 (1972): 3. Tym tropem idzie współczesna badaczka w publikacjach poświęconych szlacheckiej mentalności rezonowanej we wpisach babińskich. Zob. Teresa Banaś-Korniak, „Groteskowe ujęcie świata w zapiskach i wierszach twórców Rzeczypospolitej Babińskiej”, w *Pomiędzy tragicznością a groteską: Studium z literatury i kultury polskiej schyłku renesansu i wstępnej fazy baroku*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 2543 (Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2007), 140–152; Teresa Banaś-Korniak, „Sowizdrzałowie i babińczycy o krainie mlekiem i miodem płynącej”, *Literatura Ludowa* 56, nr. 4–5 (2012): 19–26; Teresa Banaś-Korniak, „Błazeńskie porady medyczne staropolskich autorów sowizdrzańskich i babińskich”, w *Pomiędzy uczonością a dydaktyzmem*, red. Jan Malicki i Teresa Banaś-Korniak, Staropolskie Teksty i Konteksty 7 (Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2013), 87–101.

9 Cenna jest uwaga Stanisława Tworka: „W badaniach nad «Rzeczpospolitą» w dostatecznym stopniu nie uwzględniono faktu, iż przechodziła ona różne metamorfozy. Traktowanie jej jako tworu niezmiennego, monolitycznego, było poważnym uproszczeniem”. Stanisław Tworek, „W kręgu sporów o Rzeczpospolitą Babińską”, *Rocznik Lubelski* 15 (1972): 162.

nów, bajek czy baśni zapisanych w *Urzędników babińskich rejestrze* zasłonę hiperbol, absurdu, adynatów, fantastyki.

W tym kontekście pytania o status Babińczyków i powody ich przyjazdu do dworu Pszonków stają się kluczowe dla odkrycia jeszcze wielu kart XVII-wiecznej encyklopedii szlacheckiej. Niniejszy artykuł stawia sobie za cel rozpoznanie sensów autoprezentacji kobiet goszczących w Rzeczypospolitej Babińskiej i głośno wypowiadających się przy stole, w męskim towarzystwie. Ich narracje zapisane na kartach *Urzędników babińskich rejestrze* pozwalają na szkicowe ujawnienie różnych typów postrzegania przez nie świata. Zarazem ukazują miejsce kobiet w patriarchalnej rzeczywistości szlachty koronnej XVII wieku.

2. Goście w Babinie

Jechać do Babina czy raczej trzymać się z dala od Rzeczypospolitej Babińskiej? Przybyły z Podola szlachcic był podlubelską konfraternią zachwycony:

Jan z Polanowic Polanowski, cześnik ziemski województwa podolskiego, natenczas deputat, ochotą i ludzkością gospodarza smacznego Jego Mości pana Jakuba Pszonki, kochanego przyjaciela swego, ukontentowany będąc, powinności tej zacnej Babińskiej Rzeczypospolitej i prawom *in ea sancitis* [w niej uchwalonym] wygadając, wikomem kilich wielki dobrego wina wypiwszy, *omnibus iuribus, consuetudinibus, laudatisque moribus lubentissime subscribo, munia dignitatesque, suo arbitrio beneplacitoque Amplissimae istius Babinensis Reipublicae directoris et possessoris, Generosi Jacobi Pszonka, imponi solitas, non recuso* [z wielką ochotą przyjmuję wszystkie prawa, zwyczaje i godne pochwały obyczaje; nie odmawiając obowiązkowi i urzędowi, które ze swego przychylnego namysłu nałoży tejsze przენajświetniejszej Rzeczypospolitej Babińskiej kierownik i właściciel, urodzony Jakub Pszonka]¹⁰.

Z kolei Jakub Ostrowski z niezbyt odległej od Babina wsi Ostrów koło Kocka wizyt w dworze „gospodarza smacznego” najwyraźniej unikał: „Na grodzie babińskim dał się urząd Jego Mości panu Jakubowi Ostrowskiemu, aby był rewizorem babińskim z tej miary, iż we 12 lat dwa razy był w Babinie, a barzo się bał, aby się nie uprzykrzył częstem bywaniem swoim”¹¹.

Rzeczypospolita Babińska przyciągała jednak gości – w okresie, gdy prowadzono rejestr urzędników, do dworu Jakuba, potem Adama Pszonków w podlubelskim Babinie, a okazjonalnie do ich siedziby w Giełczwi, położonej w ziemi chełmskiej,

10 *Rzeczypospolita Babińska*, wpis 156, s. 132. Dalej cytaty tzw. akt babińskich za tą edycją.

11 *Rzeczypospolita Babińska*, wpis 104, s. 20.

przybyło co najmniej 350 szlachty koronnej¹². Najróżniejszej konduity: od szaraków, którzy tylko wpisem w księgach babińskich poświadczyli potomnym swe istnienie, po magnatów (np. Jakub Sobieski, Jerzy Sebastian Lubomirski); od koryfeuszy kultury, jak np. Jan Andrzej Morsztyn, który dwukrotnie gościł u Pszonków, po zapewne niepiśmiennych hreczkosiejów. Pijacy, warchoły, analfabeci, żarłocy, prostytutki. Patrioci, rycerze, myśliciele, erudyci, pisarze. Wszyscy oni, jak pisał Windakiewicz, stworzyli „Rzeczpospolitą towarzyską”¹³.

3. Kobiety wśród Babińczyków – słaby głos

Do gościnnego dworu Pszonków przyjeżdżali krewni, powinowaci, sąsiedzi czy przyjaciele wraz z żonami. Uczestniczyły one w ucztach, lecz do babińskiego *savoir-vivre'u* należało niepoddawanie ich próbie wilkomu (tylko mężczyźni po przestąpieniu progu domu musieli naraz wypić wino z kielicha – kulawki o zawartości niespełna półtora litra) i niezmuszanie kobiet do pełnienia toastów¹⁴. Obecne na ucztach panie mogły zabierać głos w sprawach dla konfraterni najważniejszych, mianowicie zabiegać o urzędy babińskie, tworząc utrzymane w poetyce absurdu anegdoty.

Ocena roli kobiet w Rzeczypospolitej Babińskiej jest ambiwalentna. Ich obecność zapewne moderowała tematykę męskich narracji, gdyż w towarzystwie pań nie poruszano wątków erotycznych. Dzięki temu brak we wpisach babińskich elementów skatologicznych, dosadnego słownictwa czy nawet pieprznych aluzji. Trudno jednak orzec, czy była to zasługa obecności kobiet, czy chęci towarzystwa, by odróżnić się tematyką żartów od twórców sowizdrzalskich; hipotezę o dążeniu do wyraźnej dyferencjacji stanowej Babińczyków potwierdza obfitość wpisów o myślistwie i konsumpcji ryb, a więc rozrywkach typowo szlacheckich. Na pewno jednak, o czym niżej, głos szlachcianek jest oryginalny i wybija się ponad przeciętną tematykę anegdot.

Kobiety są bohaterkami 25 narracji, co stanowi zaledwie sześć procent wszystkich wpisów do ksiąg babińskich. Statystyka prezentuje się jeszcze bardziej na ich nieko-

12 Bardzo rzadko goście wywodzili się z innych stanów – mieszczaństwa (duchowni i lekarze) oraz – wyjątkowo – chłopstwa; byli to ministrowie z czasów, gdy urząd burgrabiego babińskiego sprawował ewangelik reformowany Jakub Pszonka. Tylko raz służący (najpewniej plebejusze) przybyłych do Babina gości otrzymali urząd babiński – anonimowi słudzy ks. Adriana Kondratowicza zostali mianowani zbiorczo igielnikami; zob. *Rzeczpospolita Babińska*, wpis 408.

13 Windakiewicz, „O Rzeczypospolitej Babińskiej”, 4.

14 Gdy zdarzyło się, że jeden ze szlachciców „odbiegł kompanii, Jej Mość panią małżonkę zostawiwszy” (*Rzeczpospolita Babińska*, wpis 387, s. 194) nakazano jej, by piła za niego; co więcej wydano dekret, by tak postępować w przyszłości. Skonfundowany szlachcic czym prędzej wrócił do biesiadników i podpisał się pod tym nowym prawem babińskim.

rzyć, gdy uwzględnimy liczbę otrzymanych przez szlachcianki urzędów babińskich – w ciągu 77 lat powstawania tzw. akt babińskich tylko osiem pań zostało nimi zaszczyconych, w tym jedna „zaocznie” – księżna Eufrozyna (?) Zasławska, dzięki relacji Jakuba Sobieskiego. Wszystkie siedem kobiet, które samodzielnie zasłużyły sobie na aplauz towarzystwa za facecje wygłoszone przy stole w Babinie, to zamożne szlachcianki. Dwie – Zuzanna Komorowska, Zofia Skórkowska – pochodziły z województwa sandomierskiego, dwie – Helena Kazanowska i Dorota Rejowa – z lubelskiego, ponadto Agnieszka Pieniżkowa i Katarzyna Potocka – z krakowskiego, natomiast Zofia (?) Laskowska – z księstwa oświęcimsko-zatorskiego (wcielonego do województwa krakowskiego w 1564 roku, ale zachowującego potem pewną autonomię). Zapytajmy zatem o ich horyzonty wyobraźni, wiedzy, cechy osobowości, które zdecydowały o przyznaniu urzędów babińskich.

Dwie z pań – Pieniżkowa i Rejowa – zostały mianowane cześniczkami za opowieści o gargantuicznym picu i cudownym wytwarzaniu wina¹⁵; ich godności są o tyle niezwykle, że szeroko pojętą „enologią” zajmowali się w Babinie mężczyźni (siedmiu otrzymało z tej racji urząd cześnika, dwóch funkcję miodowarów, jeden – pijanicy, dwóch urzędy piwowarów, zaś trzech zostało mianowanych podczaszymi). Laskowska popisała się baśnią o ogromnej jabłoni – zarazem sali bankietowej – na której ponoć siadywał Stefan Batory; za tę narrację otrzymała urząd sadowniczk¹⁶. Z kolei Skórkowska została „dworniczką” za osobliwy pomysł hodowania kurcząt bez kwok¹⁷, zaś Potocka (wraz z mężem Janem) otrzymała urząd ochmistrzyni za przekomarzenie się z ponadpięćdziesięcioletnim Jakubem Pszonką na temat rzekomego ożenku gospodarza Babina z jej córką Anną¹⁸. Nominację rodziców sygnowała Anna Potocka – to jedyny podpis kobiety na kartach obszernego rejestru urzędników babińskich¹⁹.

Bodaj najciekawsze wpisy z tej grupy powstały dzięki aktywności Kazanowskiej²⁰ i Komorowskiej²¹. Druga z wymienionych pań otrzymała niebywały urząd „pacyjentki” („wstrzemięźlistki”) za to, że po przyjeździe do dworu Jakuba Pszonki z niecierpliwością domagała się samodzielnej lektury rejestru urzędników babińskich. Natomiast

15 *Rzeczpospolita Babińska*, wpisy 66 i 101.

16 *Rzeczpospolita Babińska*, wpis 113.

17 *Rzeczpospolita Babińska*, wpis 191.

18 *Rzeczpospolita Babińska*, wpis 85.

19 Umiejętność pisania posiadało co najwyżej 49% bogatych szlachcianek (*generosi*), zaś wśród drobnej szlachty (*nobiles*) było aż 81% analfabetek; są to wyliczenia dotyczące szlachty krakowskiej. Waclaw Urban, „Umiejętność pisania w Małopolsce w drugiej połowie XVI wieku”, *Przegląd Historyczny* 68, nr 2 (1977): 238–243.

20 *Rzeczpospolita Babińska*, wpis 94.

21 *Rzeczpospolita Babińska*, wpis 130.

Helena z Kochanowskich Kazanowska²² zadziwiła towarzystwo opowieścią o kruku – amatorze słodkich przysmaków:

Anno 1614 die 22 Septembris [W roku 1614, dnia 22 września]. Jej Mość pani Helena z Czarnolasza Kazanowska, podstarościna lubelska, w Babinie przed panem burgrabią babińskim i niektórymi urzędnikami powiedziała, iż o tym słyszała, że kruk jeden był taki, który przyleciawszy do wielu śklenic, w których były rozmaite konfekty, kosztował wszystkich konfektów, i obrawszy sobie jeden wedle smaku, wziął śklenicę i zaniósł na wierzch domu i postawił śklenicę, a konfekty wyjadł. Dla której powieści tak osobliwej Jej Mość jest uczczona urzędem w tej rzeczypospolitej, to jest została aptekarką babińską²³.

To historia z kluczem: w 1601 roku panna Kochanowska była bohaterką skandalu, gdyż została uprowadzona i poślubiona przez Bartłomieja Kazanowskiego; w tej bajce określiła się jako słodki przysmak („konfekt”) porwany ze stołu przez wybrednego kruka²⁴. *Raptus puellae* nie przeszkodziło małżonkowi w karierze politycznej (był on potem aż piętnastokrotnie posłem na sejm, marszałkiem województwa lubelskiego, deputatem na Trybunał Koronny, a pod koniec życia starostą łukowskim i nawet kasztelanem zawichojskim)²⁵, dlatego 13 lat po porwaniu Kazanowska mogła – z dystansem i humorem – opowiedzieć to zdarzenie w formie bajki.

Uporządkujmy zatem:

osoba	numer wpisu	rok	otrzymany urząd	ówczesny burgrabia
Agnieszka Pieniżkowa	66	1612	cześniczka	Jakub Pszonka
Katarzyna Potocka	85	1613	ochmistrzyni	Jakub Pszonka
Helena Kazanowska	94	1614	aptekarka	Jakub Pszonka
Dorota Rejowa	101	1615	cześniczka	Jakub Pszonka
Zofia (?) Laskowska	113	1617	sadownicza	Jakub Pszonka
Zuzanna Komorowska	130	1617	pacyjentka	Jakub Pszonka
Zofia Skórkowska	191	1636	dworniczka	Adam Pszonka

22 Była ona córką Mikołaja „Filipka”, syna stryja arcyapoety, Filipa. Zob. Dariusz Kupisz i Mariusz Kozdrach, *Kochanowscy w XV–XVIII wieku* (Wydawnictwo Sejmowe; Instytut Technologii i Eksploatacji – PIB, 2018), 60–62. Literackim odpryskiem złych stosunków autora *Fraszek* z Filipem Kochanowskim jest epigramat *Na stryja*.

23 *Rzeczpospolita Babińska*, wpis 94, s. 120.

24 Kontekst obyczajowy tej narracji ujawniła Agnieszka Kuś, „Rzeczpospolita Babińska – parodia i utopia”, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 47 (2003): 140. O historii porwania (zbiorowego, gdyż uprowadzono także dwie siostry Heleny) pisał Józef Gacki, *O rodzinie Jana Kochanowskiego, o jej majątnościach i fundacjach kilkanaście pism urzędowych* (Gebethner i Wolf, 1869), 106–107.

25 Adam Przyboś, „Komorowski Bartłomiej”, w *Polski słownik biograficzny*, red. Emanuel Rostworowski, t. 12 (Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1966–1967), 255.

Obdarzone humorem, inteligencją, poczuciem własnej wartości twórczynie powyższych narracji chcą błyszczeć w towarzystwie, czytać, śmiało wchodzą z mężczyznami w „gry rozmowne”. Ich opowieści – i zakotwiczone w rzeczywistości ówczesnych kobiet, i daleko poza nią wybiegające – zróżnicowane pod względem tematyki, genologii, nastroju, zdecydowanie wyrastają ponad babińską przeciętność, zwłaszcza gdy zestawimy je z narracjami z lat 1634–1677, a więc z czasów, kiedy burgrabią fikcyjnej Rzeczypospolitej był Adam Pszonka, a członkowie stowarzyszenia mówili głównie o myślistwie i uciechach stołu. Dlaczego zatem tak słaby jest głos kobiet na kartach ksiąg babińskich?

Nikłą obecność kobiet w rejestrze urzędników konfraterni można częściowo wyjaśnić, gdy uwzględnimy status gości Jakuba i Adama Pszonków. Część z przyjezdnych to deputaci na obrady Trybunału Koronnego, którzy przybywali do Lublina bez rodzin; niemalą grupę gości stanowili katolicy księża – zarówno z sąsiedztwa, jak i delegaci duchowni, którzy przyjechali na obrady Trybunału.

Nieco więcej światła na zagadnienie obecności kobiet wśród urzędników babińskich rzuca chronologia narracji – otóż niemal wszystkie, poza jednym (z 1636 roku)²⁶, wpisy rejestrujące wypowiedzi szlachcianek powstały w latach 1612–1617, a więc w czasie, gdy przywództwo konfraterni sprawował Jakub Pszonka (zmarł w lutym 1622 roku). Za młodu był on bratem polskim, od ok. 1595 roku został ewangelikiem reformowanym, mocno zaangażowanym w sprawy kalwinistów. Barwna jest jego biografia polityczna: „zamojszczyk” i antyrojalista, żołnierz i poseł do Stambułu, uczestnik – nawet jeden z przywódców – rokoszu sandomierskiego. Dwór Pszonki stał otworem dla protestantów i oponentów Zygmunta III Wazy, większość gości z dwudziestolecia 1601–1621 zapisanego na kartach akt babińskich to zwolennicy reformacji i zapewne rokoszanie²⁷. Jednocześnie drugiego burgrabię cechowała tolerancja religijna, czego dowodem chociażby wydanie swych wszystkich córek za katolików. Prywatnie Pszonka był szczęśliwym mężem Anny Cieszkowskiej, plebejuszki i analfabetki; po śmierci żony upamiętnił ją w swoim pamiętniku, pisząc łacińskie epitafium²⁸.

26 *Rzeczpospolita Babińska*, wpis 191.

27 Tworek, „W kręgu sporów o Rzeczpospolitą Babińską”, 155, 162.

28 Jakub Pszonka, *Pamiętnik*, oprac. Janusz Byliński i Włodzimierz Kaczorowski, tłum. Beata Machalska (Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2014), 54.

4. Konterfekty urzędniczek babińskich

Niewiele z innych źródeł wiadomo o obdarzonych urzędami autorkach anegdot, więc choćby dlatego narracje babińskie są cenne. W perspektywicznym skrócie, trochę jak w *Charakterach* Jean'a de La Bruyère, znajdujemy w nich istotne – bo zapisane w pamięci współbiesiadników – rysy osobowości autorek.

Stosunkowo duża faktografia dotyczy pierwszej z nich. Agnieszka Pieniążkowa z Myszkowskich, żona Przeclawa i matka również upamiętnionego w aktach babińskich Zbożnego Pieniążka²⁹, była wraz z mężem dziedziczką Gorlic. Pieniążkowie weszli w posiadanie miasteczka w połowie XVI wieku, a jako że przystali do reformacji, już ok. 1565 roku przekształcili gorlicki kościół na zbor kalwiński; w 1617 roku zorganizowali tu nawet dysputę braci polskich z kalwinistami (do roli obserwatorów dopuszczeni zostali dwaj księża katolicki). Jakiś rys osobowości cześniczki babińskiej znajdujemy w dokumentach sądowych z 1625 roku, a więc 13 lat po jej pobycie w dworze Pszonków. Gdy jej wnuk (również o imieniu Przeclaw) zdecydował o przekazaniu świątyni katolikom i ks. Stanisław Szczepanowski przybył wraz z woźnym, aby objąć prezentę, „natknął się na zbrojny opór. Babka Przeclawa Pieniążka, Agnieszka z Myszkowskich, jej syn a stryj Przeclawa Mikołaj Zbożny, wreszcie sąsiad Jan Potocki z Łuznej, uzbroiwszy czeladź w szable i rusznice, nie dopuścił Szczepanowskiego do kościoła i plebanii”³⁰. Dwa fakty – opowieść w Babinie o picu wina (przez jej krewnego) i czynne uczestnictwo w walce o kościół – świadczyłyby o silnym charakterze Pieniążkowej, osobowości niepozbawionej cech uważanych wówczas za typowo męskie. Być może dlatego przetarła szlak do urzędów babińskich innym kobietom. Jej temperament i wytrwałość w wyznaniu ewangelickim nie odbiegają od profilu wielu protestantek, zwykle bardziej wiernych konfesji od ich mężów czy męskich potomków³¹.

Dorota z Rusieckich Rejowa, druga żona Krzysztofa Reja, stolnika lubelskiego (syna pisarza Mikołaja), była również ewangeliczką reformowaną. Na kartach *Urzedników babińskich rejestru* spotykamy ją dwukrotnie – jako cześniczkę i (już bez nadawania urzędu) jako opiekunkę ministra Jana Grzybowskiego. Ten senior dystryktu

29 *Rzeczpospolita Babińska*, wpis 63.

30 Włodzimierz Budka, „Zbór w Gorlicach i jego patroni”, *Reformacja w Polsce* 3 (1924): 136–137.

31 Kilkadziesiąt przykładów podobnego zachowania ewangeliczek podaje Kazimierz Bem, *Calvinism in the Polish Lithuanian Commonwealth 1548–1648: The Churches and the Faithful* (Brill, 2020), 258–272, <https://doi.org/10.1163/9789004424821>. Rozdział na ten temat nosi znamienity tytuł “‘The Most Fanatical Champion of Her Perfidious Dogmas’: Women and Calvinism in the Commonwealth” i zawiera cytat z opinii katolickiego duchownego, który zajmował się konwersją Teofili Ożarowskiej jeszcze w 1713 roku.

lubelskiego i scholarcha kalwińskiego gimnazjum w Bełżycach³² parał się – jak wynika z akt babińskich – piwowarstwem, niestety nieumiejętnie³³. Jego anegdota świadczy w istocie o biedzie, którą cierpiał, ale też o pomocy patronki, która niefortunnemu „destylatorowi” babińskiemu wymieniła przypadkiem wyprodukowany ocet na piwo³⁴.

Przybyła na wesele Katarzyny Pszonkówny z Mikołajem Stradomskim (27 listopada 1617 roku) Zuzanna Komorowska pochodziła z ewangelickiej rodziny Ożarówskich i była żoną Pawła, również kalwinisty, zaangażowanego m.in. w opiekę nad gimnazjum w Bełżycach. Jej szwagrowie Stanisław i Mikołaj Ożarowscy, także obecni na weselu³⁵, sprawowali kuratelę nad zbozem kalwińskim w Ożarowie³⁶. Skąpe dane o Komorowskiej – znamy tylko jej profil wyznaniowy – można, dzięki wpisowi do ksiąg babińskich, uzupełnić o pewne rysy osobowości: była przyzwyczajona do posłuchu (stąd *a rebours* nadano jej urząd „pacyjenta”, czyli ‘osoba wstrzemięźliwa’) i lubiła czytać. Nie kryła się z tą pasją („nie wytrzymała, aby nie miała ksiąg babińskich widzieć”³⁷), nawet jeśli jej lektura akt babińskich przy stole, podczas wesela, mogła być uznana przez pozostałych biesiadników za *faux pas*.

Cytowana wyżej bajka o kruk autorstwa Heleny z Kochanowskich Kazanowskiej świadczy o jej inteligencji i dowcipie, umiejętności przełamywania tematu tabu i pewnej kulturze literackiej, gdyż użyła formy fabuły ezopowej, w której zręcznie ukryła wątki erotyczne. Zyskała dzięki niej urząd „aptekarki”, gdyż do szlachcianek należało sporządzanie we dworze leków i wymienionych w narracji „konfektów”; receptury medykamentów i słodczy sasiadują w kucharskich kompendiach epoki baroku³⁸. Natomiast niewiele wiadomo o realiach życia Kazanowskiej. Z małżeństwa dochowała się dwóch synów, którzy doszli do wieku sprawnego, należała do zamożnej szlachty lubelskiej; była, podobnie jak mąż, katoliczką³⁹.

32 *Rzeczpospolita Babińska*, 291.

33 *Rzeczpospolita Babińska*, wpis 150.

34 Ostatecznie, najpewniej z powodu tumultu lubelskiego (1627), Grzybowski przeniósł się w 1632 roku do Wielkiego Księstwa Litewskiego, gdzie był księdzem m.in. u Janusza Radziwiłła. Marzena Liedke i Piotr Guzowski, oprac., *Akta synodów prowincjonalnych Jednoty Litewskiej 1626–1637*, wstęp Marzena Liedke i Piotr Guzowski (Wydawnictwo Naukowe Semper, 2011), 96, 110.

35 *Rzeczpospolita Babińska*, wpisy 128 i 132.

36 *Rzeczpospolita Babińska*, 284.

37 *Rzeczpospolita Babińska*, wpis 130.

38 Zob. Jarosław Dumanowski i Svitlana Olegivna Bulatova, oprac., *Zbiór dla kuchmistrza tak potraw jako ciast robienia wypisany roku 1757 dnia 24 lipca*, wyd. Jarosław Dumanowski i Svitlana Olegivna Bulatova, Monumenta Poloniae Culinaris 8 (Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2021), 218–219, 236–241.

39 Gacki, *O rodzinie Jana Kochanowskiego, o jej majątnościach i fundacjach kilkanaście pism urzędowych*, 106–107.

Jan Potocki z Potoka herbu Szreniawa, podstarości biecki (1595–1598), pojawił się w Babinie w listopadzie 1613 roku wraz z żoną Agnieszką z Płazów i ich córką Anną⁴⁰. Wizyta spowodowana była zapewne względami rodzinnymi, gdyż Potocki był skoliigacony z Pszonkami – matką jego drugiej żony Katarzyny z Palczowskich była Jadwiga z Pszonków, córka Mikołaja, krewnego i sąsiada z Babina Stanisława Pszonki, założyciela Rzeczypospolitej Babińskiej. Potoccy z Łuźnej byli więc powinowatymi aktualnego burgrabiego Jakuba Pszonki, a w Babinie i okolicach być może rozglądali się za kandydatem na męża dla córki. Oprócz tego, że Potoccy zawarli małżeństwo „z rozsądku” – Agnieszka z Płazów była trzecią żoną Jana, a on jej drugim mężem⁴¹ – pewną informacją o dziadku i przyrodniej babce Waclawa Potockiego jest ich przynależność konfesyjna – należeli do Kościoła ewangelicko-reformowanego. Jan potwierdził swe zaangażowanie religijne, gdy w 1625 roku stanął zbrojnie u boku Agnieszki Pieniążkowej w obronie kalwińskiego zboru w Gorlicach (zob. wyżej). Natomiast dwie żony Jana Potockiego – Katarzyna z Palczowskich (córka Stanisława) i Agnieszka z Płazów (córka Stanisława, starosty ojcowskiego) – pochodziły ze znanych kalwińskich rodów małopolskich, zasłużonych w budowaniu struktur organizacyjnych i materialnych Zboru Większego⁴². Warto wspomnieć, że zarówno Palczowscy, jak Płazowie

40 Informacje o Janie Potockim h. Szreniawa, dziadku poety, są zwykle pomijane przez biografów Waclawa Potockiego. Garść faktów na temat podstarościego ziemi bieckiej i jego mariażom zawdzięczam pracy Jana Czubka, genealogii Marii Jadwigi Minakowskiej oraz herbarzowi Adama Bonieckiego; zob. Jan Czubek, „Waclaw z Potoka Potocki: Nowe szczegóły do żywota poety”, *Archiwum do Dziejów Literatury* 8 (1894): 242–243; Maria Jadwiga Minakowska, „Wielka genealogia Minakowskiej”, Wielcy.pl, dostęp 29 maja 2024, <https://wielcy.pl/wgm/?m=NG&t=PN&n=4.326.105>; Adam Boniecki, oprac., *Herbarz polski*, wyd. Adam Boniecki, t. 4 (Gebethner i Wolff, 1901), 206. Za pomoc w ustaleniu faktów serdecznie dziękuję dr. Jerzemu Ternesowi i niniejszym koryguję błędne dane obecne w monografii *Rzeczpospolita Babińska (Rzeczpospolita Babińska, 273)*. Na marginesie warto wspomnieć o rodzeństwie Anny. Z pierwszego małżeństwa Jana z nieznaną z nazwiska szlachcianką urodzili się Zuzanna (zamężna z Janem Bielskim z Białej), Elżbieta (wyszła za Jana Elżanowskiego), Adam (ojciec Waclawa, żonaty z Zofią Przypkowską), Barbara (zamężna z Andrzejem Trzeciekim) i Regina (jej mężem był Wojciech Wiktor). Drugie małżeństwo Jana, z Katarzyną z Palczowskich, było najpewniej bezdzietne, natomiast z trzeciego, z Agnieszką z Płazów, przyszły na świat dwie córki – Anna i Katarzyna, obie urodzone zapewne po 1591 roku.

41 Jej pierwszym mężem był Jakub Dembiński (zm. 1585), według Bonieckiego Katarzyna poślubiła Jana w 1589 roku; zob. Boniecki, *Herbarz polski*, 206.

42 Kazimierz Bibrzycki, „Palczowski Zygmunt”, w *Polski słownik biograficzny*, red. Emanuel Rostrowski, t. 25 (Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1980), 64. Według Wojciecha Węgierskiego kalwiński krakowscy zakupili z kolekty wiernych kamienicę zwaną Brogiem, z przeznaczeniem na zbór i szkołę; wśród darczyńców byli Zygmunt Palczowski i Stanisław Płaza; drugi z wymienionych przekazał roczny czynsz z dwóch kamienic w Krakowie na potrzeby tamtejszego zboru i był patronem zboru w Marcyporębie k. Skawiny. Wojciech Węgierski, *Kronika zboru ewangelickiego krakowskiego*, oprac. Mariusz Pawelec, tłum. Wiktor Niemczyk, wstęp Mariusz Pawelec (Parafia Ewangelicka w Krakowie, 2007), 62, 71, 75, 86.

byli darczyńcami podczas kolekty na wykształcenie „młodzieńców, katechisty, diakona i dwóch lektorów” krakowskiego zboru⁴³. Nie będzie zatem dalekim od prawdy przypuszczenie, że tradycja dbałości o edukację była obecna także w domu Jana Potockiego; prawdopodobnie jego żona Agnieszka z Płazów i z pewnością córka Anna należały do owej połowy bogatych krakowskich szlachcianek, które umiały pisać⁴⁴. Dowcip o ochmistrzowaniu przez rodziców pannie, liczącej w 1613 roku około 20 lat, był jak najbardziej *a propos*.

Najmniej informacji udało się zebrać o sadownicze i dwornicze (czyli ochmistrzyni) babińskiej. Zofia z Ługowskich Laskowska była pierwszą żoną instygatora koronnego Marcina Laskowskiego, związanego z księstwem oświęcimsko-zatorskim. Ostatnia z urzędniczek babińskich poślubiła sędziego ziemskiego i sekretarza królewskiego Stanisława Mikołaja Skórkowskiego. Zofia wraz z małżonkiem mieszkali w ziemi stężyckiej, w leżącej na prawym brzegu środkowej Wisły części województwa sandomierskiego. Zarówno Laskowska, jak Skórkowska były katoliczkami⁴⁵.

Wnioski

Milczenie kobiet przez ponad 40 lat, gdy burgrabią babińskim był katolik Adam Pszonka (wyjątkiem potwierdzającym tę regułę jest narracja Zofii Skórkowskiej z 1636 roku), i ich głos, zauważalny w czasach burgrabiostwa kalwinisty Jakuba Pszonki, skłaniają do ogólniejszych konkluzji. Spośród sześciu urzędniczek babińskich obecnych w dworze Pszonków w latach 1613–1617 aż cztery to ewangeliczki reformowane. Nie można, opierając się na tak szczupłym materiale, formułować radykalnych wniosków, należy jednak podkreślić wpływ na ten fakt dwóch czynników – atmosfery dworu Jakuba i Doroty Pszonków oraz rolę nowych impulsów w postrzeganiu kobiet, których źródłem była reformacja.

Jakub Pszonka był irenistą, tak w życiu publicznym (wycofał się z rokосу sandomierskiego, gdy eskalował on w wojnę domową), jak towarzyskim i rodzinnym: oprócz protestantów gościł w Babinie trzech zięciów – katolików, przyjmował katolickich powinowatych i duchownych, np. Fina Józefa Jussoile, kapelana Zygmunta III Wazy. Pozwolił ochrzcić swego syna Tomasza biskupowi chełmskiemu Jerzemu Zamoyskiemu. Pojął za żonę córkę plebejusza i małżeństwo to, mimo różnic stanowych i kulturowych, okazało się związkiem szczęśliwym.

43 Węgierski, 75.

44 Urban, „Umiejętność pisania w Małopolsce w drugiej połowie XVI wieku”, 238–243.

45 *Rzeczpospolita Babińska*, wpis 281, s. 304.

Reformacja przyniosła dowartościowanie roli kobiet, choć bynajmniej nie zniósła patriarchy. Już przez pierwszych teologów protestanckich małżeństwo zaczęło być definiowane jako stan, któremu „pobłogosławił [...] Bóg najobficiej ze wszystkich stanów”, to „stan zdołający i uswięcony, jako stan postawiony nie tylko na równi z innymi stanami, ale zajmujący miejsce przed i ponad nimi, czy to będzie stan cesarski, książęcy, biskupi i jaki kto chce. Oba stany, duchowny i świecki, muszą się przed nim unżyć [...]”⁴⁶. Co więcej, jak dowodził później Marcin Bucer, *matrimonium* zostało ustanowione przez Boga nie tylko w celu prokreacji, ale prymarnie po to, by ludzie nie byli samotni; zawarcia związku przez Adama i Ewę nie rozumiano jako części historii o grzechu pierworodnym⁴⁷. W tendencji do zrównania w małżeństwie roli kobiety z mężczyzną jeszcze dalej poszedł uczeń Marcina Lutra Johannes Mathesius, który uważał, że skoro Ewa została stworzona nie z głowy czy stopy Adama, a z jego żebra, to żona ma stać u boku męża (a nie nim rządzić czy być przez niego rządzoną). Ten koncept dość szybko pojawił się w polskim piśmiennictwie za sprawą sympatyzującego z nowinkami reformacyjnymi Jana Płoczywłosa Mrowińskiego⁴⁸.

Z wyżyn teologii warto przenieść wzrok na życie codzienne polskich protestantów. Kobiety pojawiły się w nieznanej dotąd u nas roli żon pastorów. Znane są jako autorki pieśni religijnych (np. Zofia Oleśnicka z Pieskowej Skały, Regina Filipowska) czy jako zborowniczkę, aktywne patronki kościołów ewangelickich, których dezyderaty były słyszane i respektowane na synodach kościelnych⁴⁹. Co prawda, inaczej niż w Europie Zachodniej, w Pierwszej Rzeczypospolitej nie zniesiono w zborach kalwińskich czy luteranckich segregacji na część przeznaczoną dla kobiet i dla mężczyzn⁵⁰, ale nierzadko

46 Marcin Luter, „Duży katechizm”, w *Księgi wyznaniowe Kościoła luteranckiego*. 4 wyd., tłum. Józef Pośpiech, wstęp Andrzej Wantuła i Wiktor Niemczyk (Wydawnictwo Augustana, 2018), 82.

47 Diarmaid MacCulloch, *Reformation: Europe's House Divided; 1490–1700*, Penguin History (Penguin Books, 2004), 647–650.

48 Jan Płoczywłos Mrowiński, *Stadło małżeńskie: 1561*, wyd. Zygmunt Celichowski, Biblioteka Pisarzy Polskich (Wydawnictwa Akademii Umiejętności w Krakowie, 1890), 20: „Abowiem nie z głowy są stworzone, ale z boku, aby nie były rządziochami, a nie z nogi też, aby nie były w małej ważności u mężów, ale w środku, w mierze, nie jako pani, nie jako sługa też, ale środek, to jest jako towarzysz”.

49 MacCulloch, *Reformation*, 654–662; Marta M. Kacprzak, „Szesnastowieczna pieśń polska ewangelików reformowanych w kręgu wartości życia prywatnego i publicznego”, w *Ewangelicyzm reformowany w Pierwszej Rzeczypospolitej: Dialog z Europą i wybory aksjologiczne w świetle literatury i piśmiennictwa XVI–XVII wieku*, red. Dariusz Chemperek (Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2015), 170–215; Kazimierz Bem, „Touching the Ark or Carrying It? Women and 16th- and 17th-Century Polish-Lithuanian Calvinism”, *Church History and Religious Culture* 103, nr. 3–4 (2023): 359–381, <https://doi.org/10.1163/18712428-10303008>.

50 Konstatacja D. MacCullocha, iż w protestanckich kościołach siedziały obok siebie w ławkach całe rodziny, bez podziału na płęć (MacCulloch, *Reformation*, 661–662) nie odnosi się do obrzędowości

patronki skutecznie wpływały na obsadę danej parafii⁵¹. Z „rzędzochami” (by użyć określenia Jana Płoczywłosa Mrowińskiego) musiały się liczyć słabnące w siłę synody ewangelików reformowanych w XVII wieku.

Splot tych dwu czynników – atmosfera domu Jakuba Pszonki oraz redefiniowanie roli kobiet w małżeństwie i Kościele przez reformację – stoi u podłoża dość wysokiej frekwencji ewangeliczek wśród kobiet nominowanych na urzędy babińskie w czasach drugiego burgrabi. Ale głos wszystkich przedstawicielek płci żeńskiej, nawet w czasach tolerancyjnego Pszonki, jest wątlwy: to niespełna cztery procent narracji z lat 1601–1621.

References/Bibliografia

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- „*Akta Rzeczypospolitej Babińskiej*: Według oryginalnego rękopisu wydał Stanisław Windakiewicz”. *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce* 8 (1894): 30–160.
- Boniecki, Adam, oprac. *Herbarz polski*. Wydał Adam Boniecki. T. 4. Gebethner i Wolff, 1901.
- Chemperek, Dariusz, oprac. *Rzeczpospolita Babińska: Monografia staropolskich źródeł literackich*. Lubelska Biblioteka Staropolska. Series Nova 6. Neriton, 2023.
- Dumanowski, Jarosław i Svitlana Olegivna Bulatova, oprac. *Zbiór dla kuchmistrza tak potraw jako ciast robienia wypisany roku 1757 dnia 24 lipca*. Wydał Jarosław Dumanowski i Svitlana Olegivna Bulatova. Monumenta Poloniae Culinaría 8. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2021.
- Liedke, Marzena i Piotr Guzowski, oprac. *Akta synodów prowincjonalnych Jednoty Litewskiej 1626–1637*. Wstęp Marzena Liedke i Piotr Guzowski. Wydawnictwo Naukowe Semper, 2011.
- Luter, Marcin. „Duży katechizm”. W *Księgi wyznaniowe Kościoła luterńskiego*. 4 wyd., tłumaczenie Józef Pośpiech, wstęp Andrzej Wantuła i Wiktor Niemczyk. Wydawnictwo Augustana, 2018.
- Mrowiński, Jan Płoczywłos. *Stadło małżeńskie: 1561*. Wydał Zygmunt Celichowski. Biblioteka Pisarzy Polskich. Wydawnictwa Akademii Umiejętności w Krakowie, 1890.
- Pszonka, Jakub. *Pamiętnik*. Opracowanie Janusz Byliński i Włodzimierz Kaczorowski. Tłumaczenie Beata Machalska. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2014.
- Węgiński, Wojciech. *Kronika zboru ewangelickiego krakowskiego*. Opracowanie Mariusz Pawelec. Tłumaczenie Wiktor Niemczyk. Wstęp Mariusz Pawelec. Parafia Ewangelicka w Krakowie, 2007.

kalwinistów w XVII wieku na ziemiach Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Zob. Bem, „Touching the Ark or Carrying It?”, 372–373.

51 Bem, 359–370. Badacz podaje m.in. przykład Zofii Słupeckiej z Opola Lubelskiego, która wykryła inklinację antytrynitarnie ministra z tamtejszego zboru i doprowadziła do jego usunięcia, czy Marianny Zasławskiej, która wybrała ministra do swej kaplicy bez konsultacji z seniorami.

OPRACOWANIA

- Banaś-Korniak, Teresa. „Błazeńskie porady medyczne staropolskich autorów sowizdrzałskich i babińskich”. W *Pomiędzy uczonością a dydaktyzmem*, redakcja Jan Malicki i Teresa Banaś-Korniak. Staropolskie Teksty i Konteksty 7. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2013.
- Banaś-Korniak, Teresa. „Groteskowe ujęcie świata w zapiskach i wierszach twórców Rzeczypospolitej Babińskiej”. W *Pomiędzy tragicznością a groteską. Studium z literatury i kultury polskiej schyłku renesansu i wstępnej fazy baroku*. Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 2543. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2007.
- Banaś-Korniak, Teresa. „Sowizdrzałowie i babińczycy o krainie mlekiem i miodem płynącej”. *Literatura Ludowa* 56, nr. 4–5 (2012): 19–26.
- Bartoszewicz, Kazimierz. *Rzeczpospolita Babińska*. Nakładem Redakcji „Przedświtu”, 1902.
- Bem, Kazimierz. *Calvinism in the Polish Lithuanian Commonwealth 1548–1648: The Churches and the Faithful*. Brill, 2020. <https://doi.org/10.1163/9789004424821>.
- Bem, Kazimierz. „Touching the Ark or Carrying It? Women and 16th- and 17th-Century Polish-Lithuanian Calvinism”. *Church History and Religious Culture* 103, nr. 3–4 (2023): 359–381. <https://doi.org/10.1163/18712428-10303008>.
- Bibrzycki, Kazimierz. „Palcowski Zygmunt”. W *Polski słownik biograficzny*, redakcja Emanuel Rostworowski, t. 25. Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1980.
- Buchwald-Pelcowa, Paulina. „Europejska *respublica litteraria* o polskim Babinie”. W *Literatura i pamięć kultury: Studia ofiarowane Profesorowi Stefanowi Nieznanowskiemu w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, redakcja Sławomir Baczewski i Dariusz Chemperek. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004.
- Budka, Włodzimierz. „Zbór w Gorlicach i jego patroni”. *Reformacja w Polsce* 3 (1924): 134–141.
- Czubek, Jan. „Wacław z Potoka Potocki: Nowe szczegóły do żywota poety”. *Archiwum do Dziejów Literatury* 8 (1894): 241–304.
- Gacki, Józef. *O rodzinie Jana Kochanowskiego, o jej majątnościach i fundacjach kilkanaście pism urzędowych*. Gebethner i Wolf, 1869.
- Grześkowiak, Radosław. „Rej między innymi: Rzeczpospolita Babińska a poeci”. W *Mikołaj Rej w pięćsetlecie urodzin: Studia literaturoznawcze*, redakcja Jacek Sokolski, Marcin Cieński i Anna Kochan. Oficyna Wydawnicza Atut; Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2007.
- Kacprzak, Marta M. „Szesnastowieczna pieśń polska ewangelików reformowanych w kręgu wartości życia prywatnego i publicznego”. W *Ewangelicyzm reformowany w Pierwszej Rzeczypospolitej: Dialog z Europą i wybory aksjologiczne w świetle literatury i piśmiennictwa XVI–XVII wieku*, redakcja Dariusz Chemperek. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2015.
- Kowska, Halina. „Kaszowski Piotr”. W *Polski słownik biograficzny*, redakcja Emanuel Rostworowski, t. 12. Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1966–1967.
- Kupisz, Dariusz i Mariusz Kozdrach. *Kochanowscy w XV–XVIII wieku*. Wydawnictwo Sejmowe; Instytut Technologii i Eksploatacji – PIB, 2018.
- Kuś, Agnieszka. „Rzeczpospolita Babińska – parodia i utopia”. *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 47 (2003): 129–141.

- MacCulloch, Diarmaid. *Reformation: Europe's House Divided; 1490–1700*. Penguin History. Penguin Books, 2004.
- Platt, Dobrosława. „Rzeczpospolita Babińska”. W *Słownik literatury staropolskiej (średniowiecze, renesans, barok)*, redakcja Teresa Michałowska, Barbara Otwinowska i Elżbieta Sarnowska-Temeriusz. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1990.
- Poraziński, Jarosław. *Staropolska kultura śmiechu: Ludzie – teksty – konteksty*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2015.
- Przyboś, Adam. „Komorowski Bartłomiej”. W *Polski słownik biograficzny*, redakcja Emanuel Rostworowski, t. 12. Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1966–1967.
- Szaniawski, Franciszek Ksawery. „O Rzeczypospolitej Babińskiej: Rzecz czytana na publicznym posiedzeniu Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk, dnia 15 stycznia 1818 roku”. *Pamiętnik Warszawski, czyli Dziennik Nauk i Umiejętności* 10, nr 3 (1818): 307–330.
- Tazbir, Janusz. „Rzeczpospolita Babińska w legendzie literackiej: Spór o znaczenie”. *Przegląd Humanistyczny* 90, nr 3 (1972): 1–19.
- Tworek, Stanisław. „W kręgu sporów o Rzeczpospolitą Babińską”. *Rocznik Lubelski* 15 (1972): 155–168.
- Urban, Wacław. „Umiejętność pisania w Małopolsce w drugiej połowie XVI wieku”. *Przegląd Historyczny* 68, nr 2 (1977): 231–257.
- Windakiewicz, Stanisław. „O Rzeczypospolitej Babińskiej”. *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce* 8 (1894): 4–29.

NETOGRAFIA

- Minakowska, Maria Jadwiga. „Wielka genealogia Minakowskiej”. Wielcy.pl. Dostęp 29 maja 2024. <https://wielcy.pl/wgm/?m=NG&t=PN&n=4.326.105>.